

บทที่7 เครื่องมือในการศึกษาชุมชน

บทนำ

ข้อมูลชุมชนเป็นวัตถุดิบพื้นฐานในการวางแผนโครงการนันทนาการชุมชน เป็นตัวบ่งชี้ ทิศทาง เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการจัดดำเนินโครงการ ดังนั้นข้อมูลชุมชนที่รวบรวมได้มา จะต้องมีความ ครบถ้วนสมบูรณ์ และถูกต้อง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำเครื่องมือศึกษา ชุมชนที่มีประสิทธิภาพมาใช้ในการสำรวจและเก็บข้อมูลจากชุมชน

เครื่องมือในการศึกษาชุมชนนั้นได้พัฒนามาจากเครื่องมือของนักมนุษยวิทยาที่ใช้ในการศึกษาชุมชนเชิงลึก โดยทั่วไปประกอบด้วย

1. แผนที่เดินดิน
2. ผังเครือญาติ
3. แผนผังโครงสร้างองค์กรชุมชน
4. ระบบสุขภาพ
5. ปฏิทินชุมชน
6. ประวัติศาสตร์ชุมชน
7. ประวัติชีวิต

รายละเอียดของเครื่องมือศึกษาชุมชนแต่ละประเภทนั้นผู้เขียนได้นำมาจากหลักการของ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2545) โดยในบทนี้จะไม่กล่าวถึงแบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น เนื่องจากกล่าวไว้ในบทที่ 6 แล้ว โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2545) ได้ให้รายละเอียดและตัวอย่างของเครื่องมือ ศึกษาชุมชน ประเภทต่างๆ ไว้ดังนี้

ภาพที่1 แสดงเครื่องมือ7ชิ้นในการเรียนรู้ชุมชน
ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

ภาพที่2 แสดงการทำแผนที่เดินดิน
ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

1.แผนที่เดินดิน

(โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545: 22-34) การทำแผนที่เดินดินมีความสำคัญมากและเป็นสิ่งแรกที่ต้องทำ เพราะเป็นวิธีที่จะทำให้ เราเห็นภาพรวมของชุมชนได้ดี รวดเร็ว และได้ปริมาณข้อมูลมากในระยะเวลาสั้นที่สุด นอกจากนี้ ยังช่วยถอนพิษของการรู้จักชุมชนไม่ทั่วถึง แผนที่เดินดินเป็นเครื่องมือชิ้นแรกที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการทำงานนั้นนันทนาการชุมชนด้วยเหตุผลดังนี้

1. ทำให้เห็นภาพรวมของชุมชนครบถ้วนที่สุด
2. ทำให้ได้ข้อมูลชุมชนมากและครอบคลุมทุกพื้นที่ในระยะเวลาสั้นที่สุด
3. ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะได้จากการเดินสังเกตด้วยตัวเอง
4. ช่วยให้คุ้นเคยกับสภาพทางกายภาพและชุมชนอย่างรวดเร็ว

1.1 วิธีการทำแผนที่เดินดิน

1.1.1 ให้เรานำแผนที่นั่งโต๊ะมาเป็นข้อมูลพื้นฐาน “แผนที่นั่งโต๊ะ”

คือ แผนที่หาจาก เอกสาร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ได้มีการสำรวจไว้แล้ว ซึ่งจะให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์โดยทั่วไปอย่าง คร่าว (แต่จะไม่มีข้อมูลที่สามารถบอกถึงชีวิตจริงและรายละเอียดที่สำคัญในชุมชน) ซึ่งจะช่วยให้ เราประหยัดเวลามากขึ้น

1.1.2 ทำการเดินสำรวจชุมชนอย่างละเอียด

แล้วบันทึกข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมลงใน แผนที่นั่งโต๊ะ (อย่างละเอียด) เช่น ทางสายเล็กๆ ที่มาตัดใหม่และไม่มีการระบุในแผนที่, ขนาดของ บ้าน, เขตที่มีชาวบ้านอยู่หนาแน่น, จุดนัดพบของชาวบ้าน, บริเวณสี่แยกที่มีวินรถจักรยานยนต์, ร้านค้า และอะไรก็ตามที่เป็นรายละเอียดสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่องานนั้นนันทนาการชุมชน

1.1.3 สร้างความสัมพันธ์ไปด้วย

การทำแผนที่เดินดินควรให้ความสำคัญกับการสร้าง ความคุ้นเคยกับชุมชนควบคู่ไปด้วย ฉะนั้นจึงควรแวะทักทายชาวบ้านให้มากที่สุด

1.2 ข้อเสนอแนะในการทำแผนที่เดินดิน

1.2.1. ไม่นั่งรถทำแผนที่ ควรเดินเท้าด้วยตัวเอง เพราะการนั่งรถทำให้เราไม่ได้สัมผัสกับ ชาวบ้านจริงๆ 2. ในกรณีที่มีทีมงานหลายคนไม่ควรแบ่งกับสำรวจแล้วนำข้อมูลมาต่อกันเพราะอาจ ข้อมูลที่ผิดพลาดและขาดความต่อเนื่อง ควรเดินสำรวจไปพร้อมๆกัน ได้

1.2.3. ต้องหมั่นสังเกตและพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนข้อสังเกตระหว่างกันและกัน

1.2.4. การให้ผู้นำชาวบ้านมาเดินด้วยมีทั้งผลดีและผลเสีย - ผลดี ทำแผนที่ได้รวดเร็ว - ผลเสียข้อมูลมีอคติ (Bias) หรืออาจมีการบิดบังข้อมูลที่ไม่อยากให้เราเห็น

1.2.5. เขียนข้อสังเกตทุกครั้งที่พบเห็น เพื่อกันลืม

1.2.6. ข้อมูลบางอย่างไม่สามารถสอบถามจากการสังเกตด้วยตาเพียงอย่างเดียว จำเป็นต้อง สอบถามเจ้าของบ้าน ญาติ เพื่อนบ้าน หรือบุคคลอื่นในชุมชนประกอบการพิจารณา เพราะ บางครั้งสิ่งที่เห็นอาจเป็นเพียงภาพลวงตาตั้งตัวอย่างที่ยกมาแสดงให้เห็นข้างต้น

1.2.7. ข้อมูลบางอย่างไม่สามารถสอบถามจากเจ้าของบ้านได้โดยตรง เช่น บ้านบางหลังมีขนาดใหญ่ผิดปกติ เมื่อสอบถามถึงอาชีพของสมาชิกในครอบครัวอาจได้ข้อมูลไม่ชัดเจนเนื่องจากเกี่ยวข้องกับการค้าขาย ยาเสพติดและสิ่งผิดกฎหมายการสอบถามเจ้าของบ้านโดยตรงอาจไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริงจำเป็นต้องสอบถามคนในชุมชนเพิ่มเติมหรืออาศัยการสังเกตเพิ่มเติมด้วยตัวเอง

ภาพที่4 แสดงความหมายของผังเครือญาติ
ที่มา: มูลนิธิสยามกัมมาจล

2. ผังเครือญาติ

(โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545: 38-49) ผังเครือญาติ คือการถอดความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวหรือเชิงสายเลือดในชุมชน ผังเครือญาติมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจชุมชนและสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท เพราะเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานที่สุดของชีวิตครอบครัวและจะมีความเกี่ยวข้องกันไปตลอดชีวิตโดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว การทำผังเครือญาติมีส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน ผังเครือญาติเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้เรารู้จักคนในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว โดยเป้าหมายสำคัญของเครื่องมือ คือ

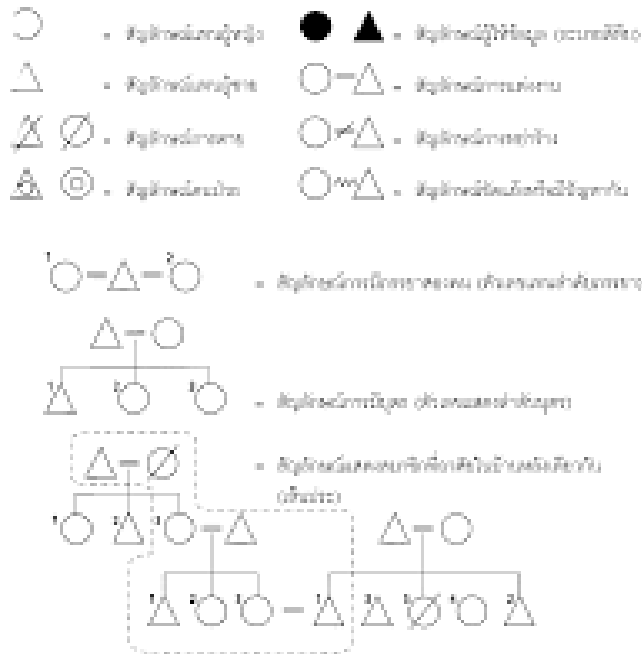
1. เข้าใจความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ อันเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานของ ครอบครัวและชุมชน
2. รู้จักตัวบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนได้ในระยะเวลาอันสั้น
3. ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีและความสนิทสนมกับชาวบ้านได้อย่างรวดเร็ว

2.1 วิธีการทำแผนผังเครือญาติ

- 2.1.1. เรียนรู้จักการใช้สัญลักษณ์ในการทำผังเครือญาติ ต้องรู้ว่าสัญลักษณ์ที่ใช้นั้นมี อะไรบ้าง ทีมงานทุกคนในระบบงานควรต้องเข้าใจสัญลักษณ์เหล่านี้ตรงกัน
- 2.1.2. ควรให้ความสำคัญกับทุกกลุ่มเครือญาติในชุมชน ไม่ควรสนใจแต่ตระกูลที่ใหญ่หรือ ตระกูลเก่าแก่
- 2.1.3. ควรทำความรู้จักกับบุคคลในแผนผังเครือญาติด้วย เพื่อที่เราจะไม่รู้จักบุคคลแค่ชื่อใน กระดาษ ควรรู้จักประมาณครึ่งหนึ่งของแผนผัง
- 2.1.4. เน้นความสัมพันธ์มากกว่าการได้ข้อมูล อย่างมุ่งถอดแผนผังจนไม่สนใจความรู้สึกของผู้ถูกสัมภาษณ์
- 2.1.5. ใช้แผนที่เดินดินเป็นเครื่องมือชี้แนะเส้นทางในการทำผังเครือญาติ

สัญลักษณ์ที่ใช้ในผังเครือญาติ

สัญลักษณ์ที่ใช้ในผังเครือญาติ

ภาพที่5 แสดงตัวอย่างสัญลักษณ์ที่ใช้ในผังเครือญาติ

ที่มา: <https://images.app.goo.gl/a2GZPcRA7VAXhPhU8>

ผังเครือญาติจะมีประโยชน์เมื่อเราได้ลงไปทำความเข้าใจกับตัวตนของคนจริงๆ ในชุมชน ทำให้เราทราบว่าใครเป็นใครในหมู่บ้านคล้ายกับเวลาเราทำภาพยนตร์เราจะต้องทำความเข้าใจกับตัวละครต่างๆ เพื่อที่จะได้ดูภาพยนตร์ได้อย่างรู้เรื่อง เมื่อเราและชาวบ้านคุ้นเคยกันดี การจัดการโครงการกิจกรรมนันทนาการก็จะง่ายขึ้น

2.2 ข้อเสนอแนะในการทำแผนผังเครือญาติ

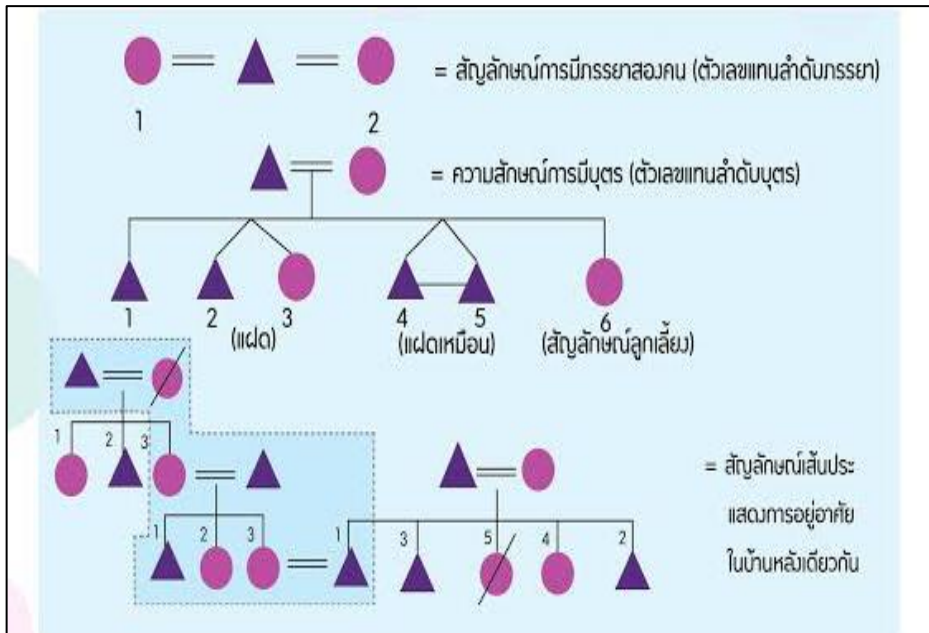
2.2.1. การถอดผังเครือญาติควรใช้สัญลักษณ์มาตรฐานที่เข้าใจตรงกันเพื่อช่วยกันเพิ่มเติมข้อมูล

2.2.2. มาจากเครือญาติ จะต้องค่าความรู้จักกับบุคคลที่อยู่ในอาราถอดไว้การถอดผังเครือญาติโดยไม่รู้จักบุคคลก็เหมือนกับการคัดลอกแผนที่ตั้งโต๊ะโดยไม่เคยลงเดินดินหรือเห็นของจริงเลย

2.2.3. ถอดตั้งเครือญาติให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ (ไม่ควรจำกัดไว้แค่ 3 ชั่วอายุ หรือ 3 generations ตามที่ตำราฝรั่งแนะนำ) แต่อาจไม่จำเป็นต้องถอดผังของสมาชิกที่ไม่มี active relation เช่น สมาชิกครอบครัวที่ย้ายไปตั้งรากฐานที่อื่นและไม่เคยติดต่อกลับมา

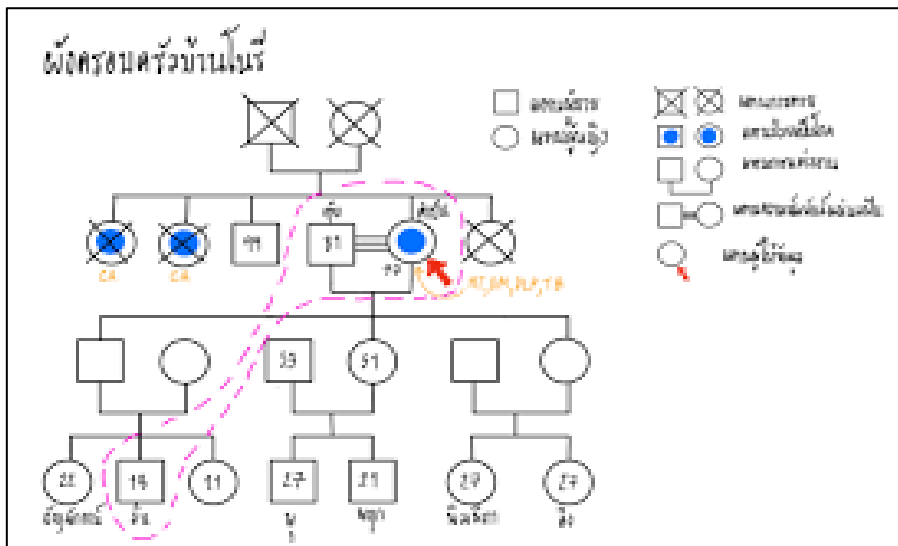
2.2.4. ควรรู้จักอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของจำนวนชื่อที่ปรากฏอยู่ในผังเครือญาติถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่มีขนาดหลังคาเรือนประมาณ 200 หลังคาเรือน ควรทำให้ครอบคลุมประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ และต้องไปรู้จักอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของทั้งหมด

2.2.5. การทำผังเครือญาติที่ไม่มีวันเสร็จ เพราะเรื่องราวของชีวิตคนจะมีการเปลี่ยนแปลง ตามกาลเวลา เพื่อการศึกษาในชุมชนเกิดความต่อเนื่อง ติดตามทำผังเครือญาติอยู่เป็นระยะ

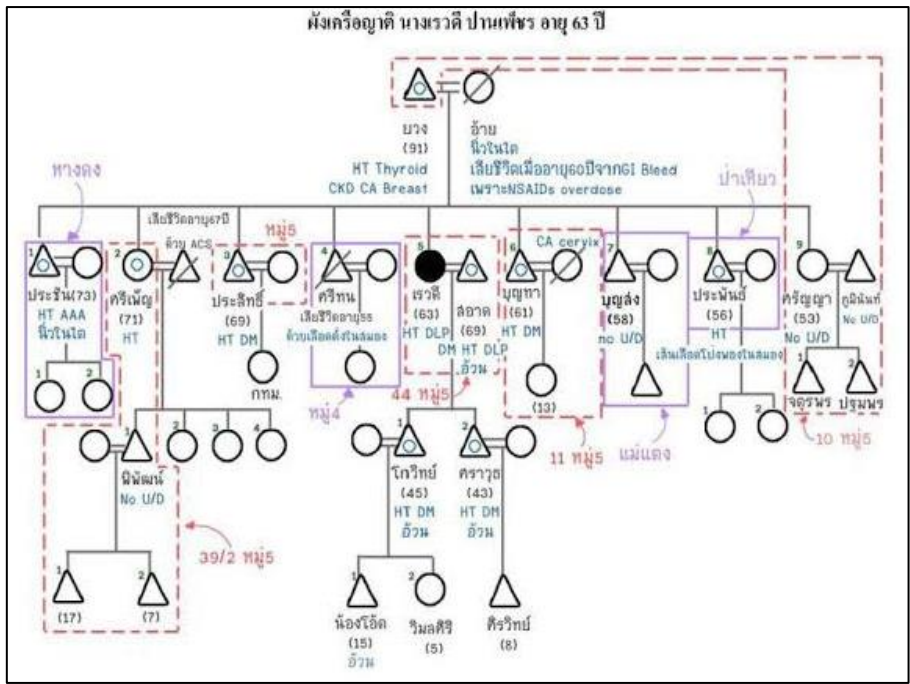
ภาพที่ 6 แสดงตัวอย่างแผนเครือญาติ

ที่มา: <https://images.app.goo.gl/j1ydgj9TXD4Tdgkp6>

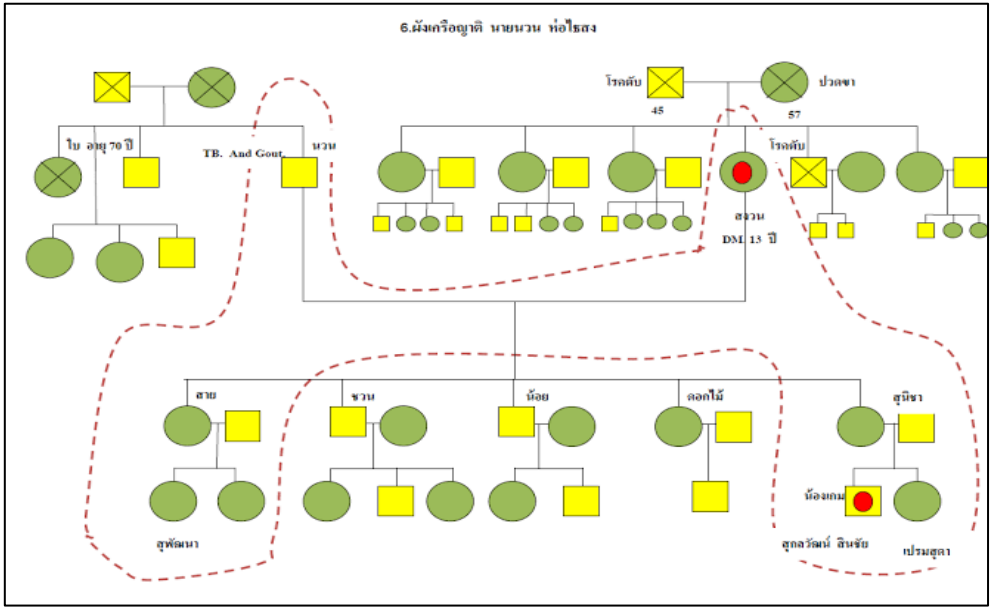
ภาพที่ 7 แสดงตัวอย่างแผนเครือญาติ

ที่มา: <https://images.app.goo.gl/dBwDFUT8jPApzVJF8>

ภาพที่ 8 แสดงตัวอย่างแผนเครือญาติ

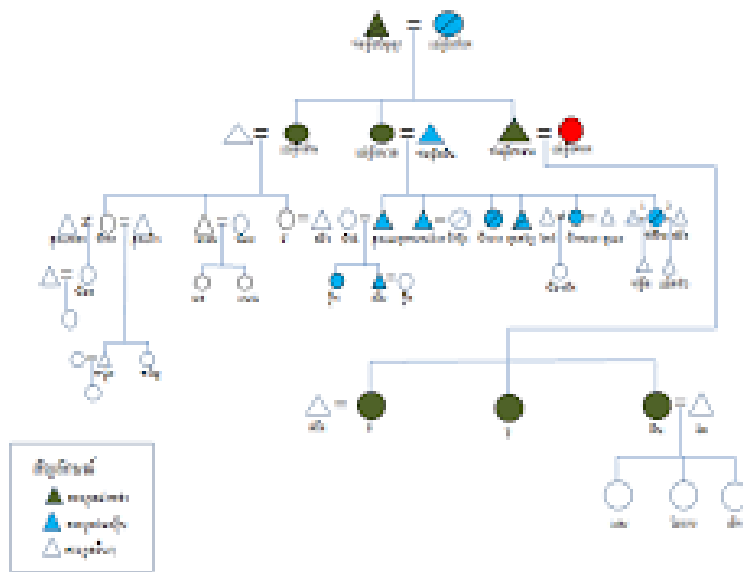
ที่มา: <https://images.app.goo.gl/wP2FsStFYQPR75DN8>

ภาพที่ 9 แสดงตัวอย่างแผนเครือญาติ

ที่มา: <https://images.app.goo.gl/DtzF9AFhLp3b1VdE9>

มีตระกูลจากการแต่งงานของตระกูล "ช้างเผือก" กับ "ลิงภูเขา"

ภาพที่ 10 แสดงตัวอย่างแผนเครือญาติ

ที่มา: <https://images.app.goo.gl/wx3yzXJGpXztaA577>

ภาพที่11 แสดงความหมายของโครงสร้างองค์กรชุมชน
ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

3.โครงสร้างองค์กรชุมชน

(โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545: 54-63) การทำแผนผังโครงสร้างองค์กรชุมชน เป็นการทำความเข้าใจกับระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ช่วยทำให้เราทราบบทบาท อำนาจ หน้าที่ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง หน่วยงานต่าง ๆ แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การทำผังโครงสร้างองค์กรชุมชนจะช่วยประมวลความเข้าใจให้เป็นระบบ แล้วช่วยให้ จดจำโครงสร้างองค์กรชุมชนได้ดี โดยเป้าหมายสำคัญของเครื่องมือนี้ คือ

1. ช่วยให้เข้าใจโครงสร้างองค์กรชุมชนได้รอบด้าน ทั้งโครงสร้างและองค์กรที่เป็น ทางการ และไม่เป็นทางการ
2. ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ

3.1 หลักการสำคัญในการทำแผนผังโครงสร้างองค์กรชุมชน

3.1.1. มองโครงสร้างองค์กรชุมชน เห็นความสัมพันธ์ในแง่มุมต่าง ๆ การทำความเข้าใจลักษณะความสัมพันธ์ของโครงสร้างองค์กรชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จะทำให้เราเข้าใจถึงบทบาท อำนาจขององค์กรชุมชน

3.1.2. รายชื่อองค์กรในกระดาษอาจเป็นแค่ภาพลวงตา รายชื่อคณะกรรมการต่าง ๆ ที่ปรากฏในแผ่นกระดาษอาจเป็นรายชื่อที่จัดตั้งไว้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงหรือไม่มีความเคลื่อนไหวทางสังคม

3.1.3. ศึกษาศักยภาพองค์กรโดยมองที่ปฏิบัติการ การศึกษาโครงสร้างองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต้องศึกษา ให้ลึกซึ้งถึงปฏิบัติการขององค์กร มองให้เห็นว่าใครบ้างที่มีบทบาทในองค์กรชุมชน และมี ความสำคัญมากน้อยเพียงใด

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำแผนผังโครงสร้างองค์กรชุมชน

3.2.1. การเก็บข้อมูลองค์กรต้องเก็บข้อมูลทั้งองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะองค์กรที่ไม่เป็นทางการมักมีศักยภาพการทำงาน เนื่องจากเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจาก ความสมัครใจ และต้องการมีส่วนร่วมชาวบ้าน

3.2.2. ข้อมูลบางอย่างอาจมองเห็นไม่ชัดจากการพูดคุย จึงควรใช้การสังเกตร่วมด้วย

3.2.3. ควรเก็บกตในระดับที่เป็นปฏิบัติการจะให้ได้มากที่สุด

3.2.4. การเข้าใจโครงสร้างองค์กรชุมชนต้องอาศัยระยะเวลา จึงไม่ควรเร่งรัดเขียนผัง โครงสร้างองค์กรชุมชน แต่ควรเน้นที่การพูดคุย สังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อ เรียนรู้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนก่อน

ภาพที่12 แสดงความหมายของระบบสุขภาพชุมชน
ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

4.ระบบสุขภาพชุมชน

ทำให้เห็น “โลกสุขภาพ” ของชาวบ้าน คือเห็นภาพรวมของระบบสุขภาพที่สามารถเชื่อมโยงกับมิติต่าง ๆ ของชุมชน เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชน เข้าใจถึงวัฒนธรรมความเชื่อ วิถีปฏิบัติ และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของท้องถิ่น

ระบบสุขภาพชุมชน มีความหมายครอบคลุมถึงความพออยู่พอกิน ความอยู่เย็นเป็นสุขและความมั่นคงในชีวิตทุกชีวิต การได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมต้องการความร่วมมือของทุกฝ่ายถ้าพิจารณาให้ดี ระบบสุขภาพชุมชนตามความหมายเบื้องต้น หัวใจจะอยู่ที่ความพออยู่พอกิน ซึ่งโดยนัยก็คือ ความพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอประมาณ (Moderation) ความมีเหตุผล (Reasonable) รวมทั้งความจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมกันที่ดี และเท่าทันต่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน (Immunity)การพัฒนาสุขภาพชุมชน แม้เป็นของดี แต่การพัฒนาต้องมีหลักไปจับ คือ มีหลักคิดหลักวิชา และหลักปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างเดียวโดยไม่รู้ว่ามึหลักคิดอะไร เราก็อาจไม่เห็นคุณค่า และไม่ถือศรัทธาในงานที่ทำ หรือบางครั้งมีศรัทธาอยากทำงาน ก็ทำเลย แต่ไม่มีหลักหนุนหลังก็เป็นไปไม่ได้ อีกกรณีคือ ได้แต่คิด และหาความรู้แต่ไม่ทำงาน ก็ไม่เกิดอรรถใดๆ ดังนั้นการพัฒนาทั้งหลายต้องระลึกเสมอว่า คิดเสร็จอย่าเพิ่งรีบทำ บางคนพอคิดจะทำทำเลย โดยไม่มีความรู้ ขาดหลักวิชา ฉะนั้นเมื่อจะทำอะไร คิดจะทำอะไร ต้องถามตัวเองว่า เข้าใจลึกซึ้งในสิ่งที่จะทำหรือยัง หากยังไม่รู้หรือรู้ครึ่งๆ กลางๆ แล้วนำไปปฏิบัติก็จะเกิดความเสียหายได้ จึงต้องศึกษาทั้งในตำรา และนอกตำรา และใคร่ครวญออกแบบให้เหมาะสมกับพื้นที่และสังคมที่สำคัญต้องสามารถทำงานบนความขาดแคลนใดระบบสุขภาพชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชนการพัฒนาสุขภาพชุมชน ยังจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐภาคประชาสังคม และภาคเอกชน อย่าปฏิเสธซึ่งกันและกัน ต้องพยายามหาจุดร่วมแบ่งปันกันมองไปสู่เป้าหมายข้างหน้า

ภาพที่13 แสดงความหมายของปฏิทินชุมชน
ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

5.ปฏิทินชุมชน

(โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545: 95-109)ปฏิทินชุมชน คือ การเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านว่า ในแต่ละปี แต่ละเดือน หรือในแต่ละวัน ชุมชนมีกิจกรรมอะไรบ้าง อะไรที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านอย่างไร ทั้ง การประกอบอาชีพต่างๆ ซึ่งในแต่ละชุมชนก็จะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป หากชุมชนที่ประกอบ อาชีพทำนา วิถีชีวิตหลักก็จะผูกพันอยู่กับการทำนาซึ่งเริ่มตั้งแต่ต้นฤดูฝน จนสิ้นสุดฤดูเกี่ยว พอหมดช่วงการทำนาชาวบ้านก็จะมีกิจกรรมต่างๆ ทำต่อ ซึ่งเราจะต้องศึกษาให้ทราบว่าเขาทำอะไบบ้างในช่วงนั้น เช่น บางส่วนของคนในหมู่บ้านอาจจะเดินทางไปรับจ้างที่ต่างจังหวัด ประโยชน์ของปฏิทินชุมชน

5.1ประโยชน์สูงสุดของการศึกษาปฏิทินชุมชน

การที่เรารู้จักจังหวะชีวิตชาวบ้าน ทำให้เรารู้ว่า จะทำงานเชิงรุกอย่างไร และจัดกิจกรรมได้ในช่วงไหน

5.2 หลักการสำคัญในการทำปฏิทินชุมชน

5.2.1 การศึกษาปฏิทินชุมชน คือ การเรียนรู้จังหวะและวิถีชุมชน การศึกษาปฏิทินชุมชนทำให้เราได้เห็น และรู้จักโลกของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น และสามารถ เข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนได้อย่างเหมาะสม ทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยไว้วางใจ และเกิดการยอมรับ

5.2.2 ข้อมูลจากปฏิทินชุมชนจะนำไปสู่การทำงานเชิงรุก การทำงานเชิงรุกจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าหากเราไม่รู้ปฏิทินชุมชน ไม่รู้จักจังหวะชีวิตของชาวบ้าน การรู้จักจังหวะชีวิตของชาวบ้านจะทำให้เรารู้ว่าจะทำงานเชิงรุกอย่างไร

5.3 ข้อเสนอแนะในการทำปฏิทินชุมชน

5.3.1. ควรหมั่นสังเกตด้วยตนเอง เพราะพื้นที่ที่เราศึกษามักเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับ สถานที่ทำงานของเราอยู่แล้ว เราก็สามารถพบเห็นได้บ่อย และเขียนบันทึกเก็บเอาไว้ว่าเกิด เหตุการณ์ กิจกรรม ประเพณี กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เหล่านั้นเมื่อไร

5.3.2. ควรเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในงานบุญงานประเพณีทั้งหลาย เพราะจะช่วย ทำให้เรารับรู้ข้อมูลได้โดยตรงว่านอกจากจะรู้ว่าวันนั้น ๆ เป็นวันอะไรแล้ว ทำให้เรารู้รายละเอียด เพิ่มขึ้นว่าในวันนั้นเขาทำอะไร กลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นใคร ทำความเข้าใจในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นได้มากขึ้นด้วย

5.3.3. สอบถามจากชาวบ้าน เช่น กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จะเป็นแหล่งข้อมูลปฏิทินวัฒนธรรม ให้กับเราได้เป็นอย่างดี เวลาเราเข้าไปคุยด้วย คนแก่มักจะจำได้แม่นยำว่าเดือนอะไรมีประเพณีเป็นต้น

ภาพที่14 แสดงความหมายของประวัติศาสตร์ชุมชน

ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

6.ประวัติศาสตร์ชุมชน

การทำความเข้าใจมิติทางประวัติศาสตร์ ของชุมชนสำคัญต่องานชุมชนเพราะ ชุมชน มีส่วนคล้ายกับบุคคลตรงที่มีความคิดเห็น และมีความรู้สึก การศึกษาประวัติศาสตร์ ชุมชนเหมือนกับการได้เข้าใจคนคนหนึ่งว่า เขามีความเป็นมาอย่างไร เดิมโตมาในครอบครัวแบบไหน เคยประสบ กับอะไรมาบ้างในชีวิต ทำให้เราเข้าใจคน คนนั้นได้ดั่งมีประวัติศาสตร์ชุมชนก็เช่นเดียวกัน การเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาเป็นไป ของสิ่งต่างๆ ในชุมชน ทำให้เราสามารถ เลือกวิธีการทำงานกับชุมชนให้สอดคล้องกับประสบการณ์ ความคาดหวังและศักยภาพ ของชุมชนได้ดีขึ้น ขอขอบคุณข้อมูลจากหนังสือ วิถีชุมชน

6.1 หลักการสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน มีดังนี้

6.1.1 เนื่องจากชุมชนมักจะไม่ได้จดบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่สามารถใช้ได้โดยตรงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจึงต้องอาศัยหลักฐานจากความทรงจำ เรื่องเล่า สิ่งที่ถูกบันทึกไว้ในชุมชนได้แก่ สถานที่ ข้าวของ หรือบุคคล เรื่องเล่าในคำสอนหรือพญา เพลง พิธีกรรม การแต่งกายหรือแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ

6.1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นส่วนผสมของเหตุการณ์ จินตนาการและการตีความ พอ ๆ กับเรื่องข้อเท็จจริงหลักฐานและเหตุผล ดังนั้น ประวัติชุมชนจึงแตกต่างหรือขัดแย้งกับประวัติศาสตร์ของทางการหรือแม้แต่ในชุมชนเดียวกัน

6.1.3 การทบทวนประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกันเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะการทบทวนทำให้เห็นถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตชุมชนเป็นอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกชุมชนทางประวัติศาสตร์และสำนึกทางการเมือง ทำให้ชุมชนรู้สึกตัวและต้องการลุกขึ้นเพื่อกำหนดชะตาชีวิตของตนเองก็อาจจะมีความแตกต่างไปตามผู้บอกเล่า

ภาพที่15 แสดงความหมายของประวัติชีวิต

ที่มา:มูลนิธิสยามกัมมาจล

7.ประวัติชีวิต

ประวัติชีวิตหรือเรื่องราวประสบการณ์ของ คนในชุมชนช่วยให้เราเห็นว่าค่านิยมและ วัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งเคยเป็นเรื่อง นามธรรมนั้นมีรูปธรรมการแสดงออกเป็น อย่างไร ค่านิยมหรือวัฒนธรรมเรื่องใดมีความสำคัญและมีผลรูปธรรมต่อชีวิตของ ผู้คนอย่างไร

ประวัติชีวิตของคนแต่ละรุ่นในชุมชน สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี

การศึกษาประวัติชีวิตทำให้เราเห็นถึง ศักยภาพและทุนมนุษย์ (Human Capital) ที่ มีอยู่ในชุมชน การเรียนรู้เรื่องราวประวัติ ชีวิตช่วยเติมมิติความเป็นมนุษย์ให้กับงาน ชุมชนช่วยให้งานมีความหมาย

7.1หลักการสำคัญของประวัติชีวิตคือ

7.1.1 เป้าหมายสำคัญของการทำประวัติชีวิตคือการเรียนรู้มิติมนุษย์ในงานชุมชน การทำประวัติศาสตร์ชีวิตจึงไม่ได้มุ่งให้ได้ข้อมูลครบถ้วน แต่มุ่งที่จะได้เข้าใจจะซึมซับเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของผู้คนในชุมชน

7.1.2 ประวัติศาสตร์ชีวิตเน้นไปที่เรื่องราว (Story) ที่เกิดขึ้นมากกว่าเน้นข้อเท็จจริง (Fact) การที่จะได้เรื่องราวต้องอาศัยทั้งผู้ถามและผู้ฟังที่ดี ที่จะได้จากคำถามปลายเปิด ประเภท “ทำไม” “อย่างไรมากกว่า” คำถามปลายปิด “อะไร” “เท่าไร”

7.1.3 การทำประวัติศาสตร์ชีวิตอาจเรียบเรียงเขียนเป็นเรื่องราว หรืออาจนำเสนอเป็นเส้นเวลา หรืออาจผสมผสานกันโดยการเขียนเรื่องราวที่น่าสนใจสั้น ๆลงในเส้นทางเวลา

การศึกษาประวัติชีวิตบุคคลทำให้เข้าไปสัมผัสชีวิตของผู้คนอย่างใกล้ชิดมองเห็นทุนหรือทรัพยากรบุคคล เราจะพบเห็น “ตัวละคร” ที่มีบทบาทในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ผู้นำ หมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน การเรียนรู้เรื่องราวชีวิตที่ลึกซึ้งของตัวละครเหล่านี้ทำให้เราเห็นศักยภาพของคนเหล่านี้ได้ชัดเจน นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจ การไว้วางใจและความสัมพันธ์กันในระดับลึกซึ้งขึ้นมาได้ การได้ทำประวัติชีวิตและร่วมกัน ทบทวนจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชีวิตเพื่อวางแผนที่จะดำเนินไปข้างหน้า เรื่องราวของบุคคลยังสามารถแบ่งปัน สร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับเพื่อนๆ

เอกสารอ้างอิง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะ.(2545). วิธีชุมชน:คู่มือการเรียนรู้ที่ทำให้งานชุมชนงายได้ผลและสนุก. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

มูลนิธิสยามกัมมาจล.(2563). เครื่องมือ7ชิ้นในการเรียนรู้ชุมชน.สืบค้น 25กันยายน 2566
/////////จาก https://www.scbfoundation.com/media_knowledge/knowledge/